

NASLOUCHÁNÍ HLASŮM TRADICE

V letech 1934 a 1935 pracoval Martínek s několika delšími přestávkami (byly vyvolány autorovými zdravotními obtížemi) na dvou románech, které později dostaly název *Zrádce národa* a *Stavy rachotí*. O prázdninách r. 1935 onemocněl střevní chorobou. Září strávil v nemocnici a následující měsíc odjel na doléčení do sanatoria v Jeseníku. Soustavné literární práci se mohl věnovat až od počátku r. 1936.¹⁾

V těchto dobách tělesné a duševní trýzně hledá Martínek úlevu, klid. Není divu, že se vrací ve vzpomínkách domů. Už ve sbírce *Ráj srdce* (doplněná byla znovu vydána r. 1929) je báseň *Domov*; autor v ní praví, že nemocen, na loži vzpomíná svých mladých let u nich doma. Obdobně tomu bylo i po letech, když nemoc donutila Martínka ulehnout. Vzpomínání na rodný dům, na rodné město, na mládí v jeho zdech a v jeho okolí zahánělo smutek. Tehdy vznikaly básně, které autor shrnul do sbírky *Píseň o domovině* (1937).²⁾ A souběžně s nimi přibývalo též strau nového románu o životě Brušperka, nazvaného později *Stavy rachotí*. V dopise z 30. ledna 1936 sděluje Martínek J. V. Sedlákovi, že píše román o Sabinovi a román „z východní Moravy“. „Problém: přeměna drobného řemeslníka na hutníka, odcizení půdč, domácím tradicím atd. Léta osmdesátá a devadesátá. Snad románový samostatný začátek větší skladby — až dosud nemohu určit (plán mám, ale nevím, zda dost sil). — Je v tom kus mých rodinných tradic. Ale toho nemám ještě ani polovičku (dějově ovšem mám to už pevně rozvrženo).“

Práce na románě *Stavy rachotí* postupovala jen zvolna — pokud nezůstala přerušena úplně, jako kupř. v prvních třech měsících r. 1936, kdy Martínek dokončoval knihu *Zrádce národa*. V nedatovaném dopise M. Jahnovi, který jsem už citoval, když jsem sledoval vznik *Zrádce národa*, a který pochází z března r. 1936, Martínek sděluje, že až dokončí sabinovský román, míní se vrátit „k látce krajové“, kterou má rozpracovánu, tedy, jak víme, k románu *Stavy rachotí*. O postupu své práce poznamenává Martínek doslova: „Ovšem píšu velmi zvolna a naprosto nechci se do kapitol hnát — ostatně dnes jsou poměry pro literaturu hodně nepříznivé.“ Přibližně o rok později, 20. dubna 1937, informuje Martínek M. Jahna, že práci na *Stavech* přerušit: „Pustil jsem se do velkého románu, který měl zachycovat starý život cechovní i jejich úpadek, ale nechám toho na dlouhou dobu. Beztak jsem toho v poslední době hodil na knižní trh více, než je zdrávo.“ Leč asi za půl roku nato (14. října 1937) Martínek oznamuje, že v práci na románě pokračuje: „... ale ovšem to jde velmi pomalu, poněvadž jsem si vzal

¹⁾ Martínek o tom píše v dopise J. V. Sedlákovi 22. října 1935.

²⁾ V listě J. V. Sedlákovi z 22. října 1935 zmiňuje se Martínek o svých „nových verších o domovině“.

kresbu starých časů maloměstských kolem r. 1848 a na každém kroku zápasím s obtížemi věcnými. Něco jsem napsal v prázdniny, ale ne mnoho, letos jsem se hodně toulal po okolí . . .“ A tak můžeme předpokládat, že dokončování románu *Stavy rachotí* se protáhlo až do počátku r. 1939, kdy kniha v září vyšla.

I v případě této „kroniky ze starých časů“ máme štěstí, že spisovatel sdělil mnoho cenných údajů o její genezi. Můžeme dobře sledovat, z jakých podnětů kniha rosla, a stanovit poměr skutečnostních předloh k postavám, jež prozaik vytvořil.

Nejprve se zastavíme u slovesného útvaru, jímž autor podal minulost svého rodiště. Martínek jej nazývá *kronika*. Neužívá však tohoto slova ve významu, jak s ním pracují historikové. Praví o tom: „Nazval jsem své románové vypravování podle krajové zvyklosti kronikou; rozumí se tím děj volně kombinovaný, přetvořený i dopovidaný, nový útvar, jenž roste z osudů skutečných.“³⁾ Není tedy vyprávění, jak je podává kniha *Stavy rachotí*, historií. „ . . . spisovatelskou ctižádostí bylo něco jiného: zachytit dech i barvu starých časů cechovních, oživit vybledlé podobizny praotců.“⁴⁾

V pojednání *Postavy mých románů* Martínek připouští, že ke svému dílu těžil hojně ze vzpomínek a že „snad nejvíce je těch vzpomínek a těch . . . rodových tradic v románě *Stavy rachotí* . . .“⁵⁾ Jedna ze vzpomínek se týká Martínkova vzdáleného strýce, který byl „z posledních trosečníků zapomenutého řemesla“. Martínek živě viděl ve vzpomínkách, jak tento strýc „sedí za stavem, jak tluče do osnovy, jak věší osnovu na veliké rámy, jak se sukno valchuje“. Spisovatel měl „přímo sluchový dojem, jak asi rachotily stavy ve všech uličkách“. Mnoho z rodových tradic převzal Martínek od své matky, která měla výbornou paměť a dovedla vyprávět. Spisovatel u ní často sedával a zaznamenával její vzpomínky; využil jich také při sdělávání kroniky martínkovského rodu.⁶⁾ U Martínků se mnoho vyprávělo. Ovšem jenom v zimě, kdy otec se svým pomocníkem, světa znalým synovcem Janem, šili beranice, nánožníky a rukávíky. Jestliže otec vyprávěl spíše historie groteskně humorné a Jan znal příběhy o strašidlech (ožily v románě *Stavy rachotí*), byla vyprávění jednoho z besedníků — starého Čandora — zvláště poutavá a stala se Martínkoví pramenem pro román. Spisovatel o tom říká: „Přecasto se v jeho vypravování vracely události z dávných řemeslnických vandrů a zejména děje ze zmatků roku 1848, které zažil na cestách a které se mu zvláště pronikavě vtiskly do paměti. Útoky rozvášněného lidu na ulicích, boj s vojskem, hrozné zavraždění ministra Latoura na lucerně — to všechno jsem slyšel několikrát. Vypravoval vzrušeně, mocně gestikuloval kostnatými pažemi, slova ostře vyrážel, znovu všechny ty události prožíval. Tak zůstal v mé paměti stále, snad mnoho zjednodušen.“ Bernard Čandor byl manžel Martínkovy tety Terezie. Zemřel r. 1911 ve vysokém věku 85 let.

Figuru Čandora s jeho jménem a tělesnými znaky převzal Martínek do svého románu. Ovšem strýcovy osudy v mnoha směrech změnil. Tak například model

³⁾ V. Martínek, *Poznámky stilistické a jazykové* — doslov k románu *Stavy rachotí*, Praha 1955, str. 305.

⁴⁾ Tamtéž.

⁵⁾ O „kronice“ *Stavy rachotí* píše Martínek v stati *Postavy mých románů* na str. 14—19. Pokud dále výslovně neuvedu jinak, čerpám Martínkovy údaje o ní odsud.

⁶⁾ Tyto informace беру jednak z článku Josefa Palččka *Ženy v románové tvorbě Martínkově* — *Kýtice z domova*, str. 70, jednak z rozhovoru se spisovatelem.

postavy nebyl řemenářem, nýbrž kožešníkem, nevzal si za manželku Italku atp. Ani jiné figury v Martínkově „kronice“ nevznikly bez předloh ze skutečnosti. Ovšem nikdy tu nešlo o převzetí „doslovné“; při vytváření postavy uplatnila se potřeba typizace. Nejlépe to poznáváme, zkoumáme-li, jak vznikla postava Polinky. Tento nádherný obraz ženy, pracující od rozbřesku do noci u stavu, na poli a v domácnosti, vznikl tak, jak většinou tvoří spisovatelé realisté své figury: synkretizací rysů a údajů z řady předloh. Jméno dala Polince Martínkova babička z otcovy strany. Ale jenom jméno. Představa zešedivělé ženy, která oddaně stojí při svém muži, víže se k Martínkově babičce ze strany matčiny. Ovšem ani zde spisovatel předlohu ze skutečnosti pasívně neokresloval. Spíš ho tato plachá starřenka nutila, aby se ptal po jejím mládí, po tom, co všechno prosnila, protrpěla. Jak se při osnování charakterů a děje zúčastňuje spisovatelova fantazie, která tíhne k podání postavy typizované, zároveň zevšeobecněné a zároveň individualizované, o tom svědčí tato Martínkova slova: „Tak mi rostl obraz mladé Polinky, vytvořený z vypravování a ještě více z fantazie, tak jsem si do její životní cesty přibásnil i postavu jejího domnělého nápadníka, onoho lehkomyšlného řemenářského tovaryše a pak mistra Čandora, který měl srdce sice trochu větrné, ale jinak čestné a životné.“

Martínek, jak už si vede vždycky při poznávání skutečnosti metodicky, nepadl jinak ani při shromažďování materiálu k románu historickému, on školený literární a kulturní historik. Pokládal proto za nutné, aby se i v případě „kroniky“ Stavý rachotí obeznámil zevrubně se životem doby, kterou líčí, přibližně tedy od konce let čtyřicátých až po léta devadesátá minulého století. Jestliže první román ostravské trilogie — Jakub Oberva — začíná v letech devadesátých a zobrazuje poměšřování venkova, může být kniha Stavý rachotí považována za předchůdce jeho dějů, neboť ukazuje slávu a pád poměrů patriarchálních, neúprosně drcených nástupem kapitalismu.

O tom, jak se Martínek poučoval o duchu doby, kterou chtěl zobrazit, a u koho našel pomoc, sám praví: „Seznámil jsem se arci s přístupnými prameny o té době i o řemeslnických poměrech a nelitoval jsem cesty, abych si doplnil vědomosti třebaš malým detailem. Našel jsem na štěstí mnoho ochotných spolupracovníků — bez nich byl bych se asi sotva tak obeznámil se zřizováním cechovním, se starými zvyklostmi o schůzích, se zápisy. Stál jsem dojat nad cechovními památkami, nad »matkou pokladnicí«, nad velkým pohárem »vilkumem«, z něhož se připijelo o cechovních slavnostech, nad zažloutlými lejstry.“ Martínek užil pro svůj román také „cenných zápisů“ někdejšího brušperského starosty Karla Špačka, jenž sám byl potomkem soukeníků, a ředitele škol Richarda Skácela.⁷⁾

Stejně jako u ostravské trilogie zdůrazňoval autor knihy Stavý rachotí, že svoje předlohy nekopíroval, že některá fakta měnil a přemísřoval, že — slovem — poznané skutečnosti kombinoval a dotvářel v nový celek, jak to vyžadoval ideový záměr a potřeby kompozice díla. Martínkův tehdejší postup může být dobře ilustrován případem, který spisovatel uvedl: „Třebaš jsem věděl, že při zachraňování oné ctihodné »matky pokladnice«, v níž byly uschovávány nejvzácnější dokumenty, uhořel jeden mistr — bylo to v letech třicátých minulého století. Tato událost se v mém románě vrací, ale v jiné podobě: na počátku děje, kdy vypravují o požáru a smrti starého soukeníka Postavy, a vlastně i na konci vlastního pásma, kdy Kristián Hajdušek zachraňoval pokladnici, jen aby ukázal svou

⁷⁾ O tom v *Poznámkách stilistických a jazykových*.

neotřesnou věrnost k cechu a tak očistil svoji čest, potřísněnou kriminálem.“ Jakým způsobem těžil autor z obou pramenů, o tom uvedu jeden příklad. R. Skácel připomíná ve své Zprávě Národní záložny v Brušperku za rok 1936 tuto příhodu o Martínkově dědovi, který byl řezníkem. Roku 1848 vešli členové národní gardy do jatky a donutili ho, aby šel s nimi proti Košutovi. Spisovatel epizodu převzal a její komiku přenesel na hrdinu soukenického děje. Takto synkretismem různých pramenů a fantazijním jejich dotvořením vznikla celá „kronika“ Stavý rachotí.

Zajímavé je Martínkovo sdělení, že jeho kniha byla psána — spisovatel choval ovšem celkový plán v mysli — odzadu. Nejdříve vznikala závěrečná část. V ní se líčí, jak se městečko připravuje na cechovní slavnost, která měla připomenout dávnou slávu cechů. Zestárlí Kristián, Polinka, Čandor. Mladý Floryš brojí proti konzervativním zastáncům řemesla a odchází za prací do Ostravy.⁸⁾ Martínek chtěl dokonce sledovat jeho další osudy, ale pak tento plán opustil. Zřejmě se obával, aby nedošlo k látkové duplicitě s romány Jakub Oberva a Plameny. Od stáří svých hrdinů vracel se Martínek k tomu, aby ukázal, jak tyto lidé vy-
padali v mládí.

Martínek si stanovil za cíl zobrazit poslední časy kdysi slavného soukenického cechu, ukázat starodávné formy života, ale i jejich nezadržitelný pád pod náporem nových poměrů, kdy rukodělná výroba musí ustoupit výrobě v továrnách. S tím zároveň hyne i cechovní zřízení, spjaté v podstatě s feudalismem. „Kronika“ zobrazuje lid zapadlého městečka s Beskydami na jihu a s Ostravou na severu, městečka nespojeného železnicí se vzdálenějšími kraji a tím chráněného před prvními úderý dění ve světě. Soukeníky a drobné řemeslníky snažil se autor ukázat jak v životě hromadném, tak v rodině a soukromí.

Osnovu děje poskytl Martínkovi cechovní ustanovení, že mistrem se nemůže stát člověk neženatý. Nejčastěji vedla cesta k přijetí za mistra přes ženitbu: svobodný tovaryš si vzal buď mistrovi dceru nebo vdovu po mistrovi. Cechy často manželské spojení dvou lidí zprostředkovávaly, usilující, aby živnost našla svého pokračovatele. Tak přišel ke své manželce i Kristián Hajdušek. Když starý soukenický mistr Postava zahynul při požáru, zůstala po něm mladá žena Polinka. Cechmistr připravil její sňatek s málomluvným, těžkopádným Kristiánem. Hajdušek byl přijat do cechu. Polince se předtím narodil pohrobek. Kristián cítí, že tento malý tvor brání jeho sblížení s Polinkou. Ale tuhý náboženský řád, mravní předpisy mu velí, aby si v manželství zvykal. I Polinka si zvyká, rezignuje. K Hajduškům přichází na besedy řemenář Čandor. Byl kdysi Polinčinou láskou. Ale Polinka nemíní někdejší lásku obnovovat. Jsme v r. 1848. Čandor mluví se vzrušením o lidových bouřích ve Vídni, o tom, že lid pověsil ministra Latoura na lucernu. Kristián i Polinka se jeho řečí děsí. Když Čandorovo nadbílání Polince neustává, obrátí se Kristián o pomoc k cechmistrovi. Ten zařídí, aby Čandor byl násilím odveden s výpravou národní gardy, která vyjela proti „Košutovi“. Ale garda se vrací zanedlouho domů s hanbou. Cechmistr pak dostane Čandora na vojnu do Itálie. Kristián se v hospodě setkává se starým tovaryšem Vašicou, kvartálním pijákem a světoběžníkem. Ten mu radí, jak zahnat bídu, která na soukenické řemeslo počíná doléhat. Kristián přijde domů opilý.

⁸⁾ O tom, že závěr románu byl hotov nejdříve, svědčí také pasus Martínkova dopisu J. V. Sedlákoví (dopis je datován 30. 1. 1936); Martínek v něm nabízí do časopisu (patrně Brázdy) buď kapitolu z románu o Sabinovi nebo — z druhého románu — „souvislé tři kapitoly, dějově zaokrouhlené, s nápisem třebaš ‚Smích ubohých‘ (starý život soukeníků...)“.

Dítě křičí a Kristián ve snaze uchlácholit je převrátí kolébku. Chlapeček zemře. Kristián se brzy vydá s Vašicou na Slovensko prodávat sukno. Ale napálí je krémář, který vymění Kristiánovi sukno za vlnu, dá mu propadlé rýnské a vloží do vlny kamení. Zatím Polinka předčasně porodila děvče, které zemřelo. Kristián musí vyplatit dva soukeníky, kteří mu svěřili do prodeje sukno, a upadne do dluhů. Půjčí si u lichvářského obchodníka. Když vezme na exekutora sekeru, je uvězněn. Zatím se vrátil Āndor z Itálie. Přivezl si odtamtud italskou panímánu. Doma se chopil řemenářského řemesla. Tajně podporuje Polinku dary. Po návratu z vězení upadá Kristián stále více do samotářství a náboženského hloubání. Āndorovi se narodí syn. Řemenář jde v opilé veselosti zvěstovat událost Kristiánovi; staří soupeři se smíří. Cechy nezadržitelně upadají. O růstu továren se přesvědčil i Kristián, když byl na pouti ve Frýdku. Starý soukenický mistr Koval je zde už zaměstnán v továrně. Do městečka přichází mladý koželužský mistr a chce od cechů koupit valchu i barvírnu. Postavil by prý na jejich místě továrnu. Mislíi však odmítají. Když vypukne u cechmistra oheň, zachraňuje Kristián matku pokladnici. Soukeníků v městečku ubývá. U tohoto řemesla však zůstává Kristián a jeho syn Floryš. Soukeničtí tovaryši odcházejí stále více do Ostravy: jedni do vítkovických železáren, jiní do dolů. O krmáši se ještě někteří pamětníci starých časů pokusí obnovit cechovní zvyky, ale skončí to fiaskem. Nešťastná láska Floryše k Zofce, která dá přednost Martinovi, pracujícímu v železárnách, uspiší mladíkovu rozhodnutí, že soukenictví opustí a že odejde do Ostravy.

Příběh je soustředěn okolo nevelkého počtu postav. Hlavními z nich jsou Kristián Hajdušek, jeho žena Polinka, Filip Āndor a Floryš Hajdušek. Soukeník Kristián je pomalý, starosvětský člověk, který musí být dopředu postřkovan jinými. Pravým středem rodiny a rovněž celé „kroniky“ je Polinka, kdysi mladá dívka, potom Postavova manželka, nato vdova po soukeníkovi a nakonec Kristiánova žena. Těžký kříž nesla životem, ale přijala jej s křesťanskou pokorou a smířením; v práci od rána do noci zapomněla na všechny strážně života i na svou mladistvou lásku k Āndorovi. Čtyři děti přivede na svět a tři z nich opláče. Přesto však nezoufá! Na konci románu přirovnává ji Martínek k jabloni, která, rozedrána vichry, roste každým rokem znovu. Jestliže Martínek vyznal, že chtěl v Polince „vykreslit všecky ty naše maminky a stařenky, které ukazovaly každodenní hrđinství v těsné jizbě, na dvorku, na poli, všecky ty manželky, nerozlučně spojené se špulírem a cívkami nití, všecky ty matky, které přiváděly na svět děti, vychovávaly je a přečasto i oplakávaly“⁹⁾ pak nutno zdůraznit, že se mu to nevšedním způsobem podařilo. Obraz Polinky je živý, figura má svůj vývoj, je mravně cudná, vyznačuje stoické usmíření. Jí dosahují Stavý racholí poloh idyly tragické. Floryšovi, představiteli mladé generace, která se den ze dne přesvědčuje, že v soukenickém řemesle budoucnost neleží, zůstal autor dlužen výraznější individuální rysy. Málo jej charakterizuje jednáním, spíše ho čtenáři dává poznat očima jiných lidí. A jestliže Āndor praví, že Floryš je odvážný a vzdorný jako on za mladých let, málo s tím souhlasí Floryšova prohra u Zofky, která se kdysi tvářila k Floryšovi přátelsky, potom ho však až nepohopitelně lehce odbyla. Zde cítíme, že se charaktery lidí neodvíjejí z cívky svého psychologického založení, ale že jsou vedeny vůlí autora. Āndor je zachycen u Martíneka ve dvou polohách: jako mladý, furiantský větroplach, horující pro svobodu lidu,

⁹⁾ *Postavy mých románů*, str. 16.

a pak jako na cestách světem vystřízlivělý člověk, hledaný výrobce bičů, hlaholný vyprávěč předobrého srdce. Přechodu však mezi oběma polohami nenalezneš, spíš náhlý zlom. Hřmotný, dobře živený cechmistr s roznáchlými gesty je postava značně schematická. Objevuje se vždycky tehdy, když je potřeba jakéhosi deus ex machina, který by posunul děj kupředu, rozřal některý ten gordický uzlík; on je to, kdo ožení Kristiána, kdo ho přijme do cechu, kdo těší Polinku, když sedí manžel ve vězení. Zato se Martínkovi zdařilo svěřím způsobem zpodobnit epizodní figury: věčného tovaryše Vašicu, chudobnou rodinu tkalce Myslivce, dva sousedy soukeníky — držgrešli Brumovského a vypočítavého Kovala. Až do romantické přízračnosti vyrůstá před námi tvář šejdířského obchodníka Křivoně, pokrytce a bezohledného člověka. Zato se v mlze ztrácejí tovaryši, kteří opouštějí soukenické řemeslo, ať už je to horník Pirman či „hame-rák“ Ohanka. Zhruba však je sociální struktura městečka zachycena věrohodně.

Martínek kreslí se zálibou a s láskou život starých soukeníků, slavnosti a schůze jejich cechovního sdružení. V podrobnostech zachycuje ceremoniel jejich zasedání, setrvačné lpění na starodávných zvycích, pevný, nezviklatelný řád, jímž se řídí. Na pauperizaci soukeníků nedívá se Martínek elegicky. Provází Floryše do Ostravy láskyplným a očima Polinky. Ví, že soukenické cechy jsou minulost a že Floryš odchází mezi dělníky, aby si spolu s nimi probojoval lepší zítřek. Přestože si Martínek uvědomuje, že minulost nebyla nějaká radostná selanka, a přestože odkrývá ponurou dramatickostí života na maloměstě kdysi, nevyhýbá se tomu, aby oslavil mravní řád starých časů. Někdy život za starých časů idylizuje. Například tehdy, když se Čandor smíří s Kristiánem a navrhne mu bezúročnou půjčku nebo když se lichvářský kupec tím, že přivedl Kristiána do vězení, v městečku znemožní a je sousedy donucen, aby prodal svůj majetek a odstěhoval se.

Kompozice knihy Stavů rachotí je dána trojdílností „kroniky“. První a druhou část racheje autor požárem. Na začátku knihy otevřel Martínek děj drsně vzednutým akordem (smrt starého Postavy), na konci druhé části, která se odehrává za deset let nato, děj požárem cechovního domu uzavírá. Část třetí, dvacet pět let později, je epilogem za starými časy a vstupem do událostí příštích.

Krajovou příslušnost své „kroniky“ charakterizuje Martínek lašským dialektem. V sezení cechu soukeníci mluví, nebo se aspoň snaží mluvit, správně česky. Špisovná čeština je pro ně znakem slavnostnosti chvíle. Jindy u nich nastoupí opět laština. Martínek diferencuje řeč lidí. Mladý kožclužský mistr, který nepochází z městečka, hovoří spisovně, čímž se výrazně odlišuje od živlu domorodého. Ale Martínek změnami v řeči dovede znamenitě zachytit také změnu ve smýšlení postavy. Když lišácký obchodník půjčuje Kristiánovi peníze a dává mu podepsat směnku, důstojně mu oniká; ve scéně s exekutorem nahradil však obřadné onikání úředně strohým vykáním.

Jazyk vyprávěče uplatňuje pro postižení barvy kraje dialektismy, jako jsou např. *hofer*, *krchov*, *krmáš*, *stodabelný*, *kobzole* apod. V „kronice“, která směřovala k tomu, aby dosáhla původu starodávných lidových dřevorytů nebo maleb na skle, čerpá autor vydatně ze zdroje lidových přísloví a pořekadel (např.: „Krejar je velký pán, rýnský je generál a nepoletuje na vrabčích křídlech.“ „Kalendář, starý lhář“). Martínek rád užívá personifikace; jejím prostřednictvím zlidštuje věci a jevy (např.: „Hříšná země se prohýbá a stěná, do kajcických roušek se zahaluje, prosebné věty šeptá . . .“). Plastická přirovnání s obrazem srostitě hutným přibližují realitu na dosah ruky (např.: „Hlomozně zarachotil

zvonek nad hlavou; tak vítá ochraptělý pes, když přichází nevitáný návštěvník.“ „Literky se postavily do řady jako napřímění vojáci.“). Zvláště účinná jsou přirovnání, která vynechávají přirovnávací částice a leží už vlastně na půl cesty k metafoře (např. „Ale nářek je špatný obklad na lidské bolesti“).

Osobní zaujetí, s nímž Martínek evokuje příběhy soukeníků rodného kraje, odráží se už v básni, která stojí úvodem. Martínek, rozbolestněn, obrací se tu ke svému pradědovi, soukenickému mistru, a praví, že při psaní „kroniky“ je veden jeho duchovou rukou. Toto autorovo intimní prolnutí látkou zanechává stopy i v jazykové rovině — Martínek s oblibou apostrofuje (rodiště, které nazývá Betlémem, tkalcovský stav, lidi okolo něho atp.).

V době, kdy román vyšel, r. 1939, v době národního ponížení, kdy jsme se všichni tak či onak vraceli k domovu, k vlasti a k její slavné minulosti, byl obsah „kroniky“ prožíván o to vzrušeněji. Hrdost, nepoddajnost, čestnost soukenických předků mluvily k našim čtenářům řečí ne nepodobnou dílům Jiráskovým. Ostatně tato maloměstská kronika má k nim jak historickým polledem, tak svou úctou k realitě velmi blízko; navazuje na Jiráskovy maloměstské historie z Litomyšle nebo z Hronova — Padolí.

Na okraji Martínkova díla Stavy rachotí vznikaly fejetony, uložené do dvou svazčků — *Kus života*¹⁰⁾ a *Kousek země*.¹¹⁾

První knížka vyšla sice r. 1949, ale obsahuje fejetony z let třicátých, které se úzce připínají na jedné straně ke „kronice“ Stavy rachotí, na druhé straně k některým básnickým číslům sbírky *Píseň o domovině*. Osm jejích vzpomínek má půvab Alšových či Ladových kreseb o mládí, o starodávné vesnici a městečku. V první z nich — *O s t ř e d u s v ě t a* — brání autor rodné město, protože „příliš se prohrěšila lidská uštěpačnost“ na něm. Spojení se světem se mu vyhnulo. Leč je to město poetických řemeslníků, především soukeníků. *Z v o n y d u š i ě k o v é* zpřístupňují autorovu návštěvu doma, na hřbitově, kde člověk pocítí, jak s průvodem živých lidí jde dlouhý průvod nebožtíků. Zdůrazňuje, že v tento den si více nežli jindy uvědomujeme spojitost svého života s těmi, kdož šli před námi, jako bychom nesli „ve své bytosti, ve své krvi a ve svých nervech jiskřičky z jejich odkazu“. Fejeton *Stín* je překrásnou evokací postavy spisovatelova děda. Martínek ho sice neznal, ale dovede několika tahy popsat jeho nemoc i nenařikavou tvrdost k sobě. Tři ze vzpomínek uprostřed knihy se víjí bezprostředně k Martínkovu mládí. V *Staré škole* podává autor historii budovy, kterou postavil kdysi soukenický mistr, pomýšleje na to, že v ní zřídí továrničku, a vyvolává vzpomínkami mladá léta, své učitele a spolužáka. *Duše knih* láskyplně kreslí svět rané četby, která neměla systému. Doma knih nebylo a tak si je mladý čtenář musil půjčovat. Soused barvíř poskytl chlapeci, který sešity přímo hltal, *Hraběte Monte Christo*, *Hrdinného kapitána Korkorána*, *Pána Lysé hory* a řadu jiných knížek. Ty roznítily v studentovi vůli stát se spisovatelem. Jiným pramenem příběhů, z nichž Martínek mnohé zapsal nebo přetvořené uplatnil ve svých románech, byly zimní besedy, plné poezie. Humornou strunu zastupuje v knížce vzpomínka na sousedku, kterou v hodině smrti trápí myšlenka, zda budou v nebi koláče. Teprve když jí kněz tuto iluzi nerozboří, zemře stará žena

¹⁰⁾ Vydala Místní rada osvětová v Ostravě-Zábřehu r. 1949. Fejeton *Duše knih* vyšel r. 1934 bibliofilsky.

¹¹⁾ V září r. 1937 vydali v Moravské Ostravě jako soukromý tisk s perokresbami Viléma Wünseha Karel Pliska a Vilém Polanský.

klidně (K o l á ě e). Fejton *Z e s t a r ý c h ě a s ů s o u k e n i c k ý c h* je přímým doprovodem románové kroniky *Stavy rachotí*, uváděje, jak byly r. 1859 cechy císařským nařízením zrušeny a zavedena nová řemeslnická společenství.

Nad celou knížkou cítíš nejenom zaváté kouzlo starodávných jizeb a klikatých uliček maloměsta, ale též autorovu synovsky oddanou lásku k domovu.

Pět fejtonů, které se shromáždily v knižce *Kousek země*, vzniklo jako výsledek autorových kratších vycházek či delších výletů po rodném kraji. Nedaleko Hrabůvky leží haldy; Martínek jim věnoval stejnojmenný fejton úvodní. Cítíš, že je jakoby vystřížen z ostravské trilogie. Doviš se z něho, že sedláci kdysi prodávali písčité pole a že verky na nich umístily své budovy, skladiště, závodní dráhu. Po ní se přiváží struska. Když vychladne, za rok za dva se tu vztyčí halda. Řeklo by se: rumoviště a smrt. Ale i zde se dere ke slunci život. Vozíky přijíždějí, pod haldou se protahuje chachar, na haldě kopou lidé, nedaleko pracují ženy robotníků na malých políčkách. Druhý z fejtonů se nazývá *F r ý d e c k á p o u t*. Téma nebylo zvoleno náhodně. „Kus našeho mládí, kus historie toho kraje je ve frýdeckých poutích“, praví autor. Do Frýdku přicházeli poutníci z dalekých končin, ze Slezska, z Hané, z polského území, ze Slovenska. Martínek podá stručnou historii mariánské pouti a od ní přejde k současné době. Jako to dělá filmová kamera, zaostřuje autor svůj zrak postupně na žebráky, nezbytně lemující cesty a vystavující lidem svoje pahýly, na ruch okolo prodavačů, na pochod procesí, na „zázračnou“ studánku. Tak dosáhl jeho celkový obraz pouti dynamiky a plastičnosti. Obdobně jsou komponovány fejtony *Z á m e c k ý p a r k* a *H u k v a l d s k á o b o r a*. Oba dovedou náladově načrtnout scénérii letní přírody, při čemž v obou spíná Martínek přítomnost s minulostí. Paskovský park pamatuje, jak se v něm veselila rokoková šlechta. V hukvaldské oboře kypí život, prohánějí se srnci a daňci, plane bezpočet květín, švitoří ptactvo. Kus dále ční ponurě rozvaliny mocného hradu, který pamatuje svého zakladatele biskupa Bruna, husitské vojsko, kardinála Dietrichsteina. Jednou překypěla zotročovaným lidem trpělivost a hrad pobořili. Svým vznikem sahá nejdále do minulosti prozaická črta *H a ť*. Byla napsána už r. 1922, kdy tato hlučinská vesnice připadla Československé republice. Martínek ukazuje, jak se bohatá dědina na pomezí území českého, německého a polského organicky připojuje nářečím, způsobem života obyvatel k vesnicím na Opavsku. Po příkladě P. Bezruče zajde Martínek též na hřbitov, pročítá jména zemřelých na pomnicích a sbledává, že pod zemí leží vesměs lidé „moravského“ původu. Fejton končí milým obrázkem: Mladý chlapec vláčí pole. Snad poprvé vládne samostatně koňům. Otec zálibně pozoruje svého nástupce a optimističky za synkem volá: „No vidíš, idě to, idě to —.“

I v malých prozaických útvech projevil Martínek osobité vlastnosti svého uměleckého naturelu. Pozoruje život bystrými očima, má dar pronikat pod povrch dění, umí výrazně zachytit podrobnost a skladem detailů platičky zobrazit skutečnost. Všude jde Martínek za první dojem, nebo lépe: dává lyrice vyrůst ze solidního základu poznání minulého i přítomného stavu věci. V tom se jeví Martínkovo podání syntézou dramatického prvku a epických postupů s lyricky prosobjektivněným traktováním tématu.